

NEGYVENÉVES A GYŰRŰK URA ELSŐ MAGYAR KIADÁSA

Írta: Orthmayer Flóra (Metaflora)

Negyven évvel ezelőtt, 1981 júliusában jelent meg Magyarországon *A Gyűrűk Ura* – az eredetihez illően hosszúra nyúlt előzmények után.

A könyv hírére itthon valószínűleg Erdei Grünwald Mihály kezdte el terjeszteni, mikor 1973 nyarán meghívta Jan Howard Finder (The Wombat) „Tolkien-szakértőt” a Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat (TIT) Tudományos Fantasztikus Klubjába előadást tartani. Az előadás tolmácsa Simoné Avarosy Éva volt, aki ekkor még maga tervezte lefordítani *A Gyűrűk Urát*, de végül csak szerkesztőként működhetett közre, és mint aki „a fordítást az eredetivel egybevetette” került be az első kiadás közreműködőinek névsorába. (Ez a bizonyos „eredeti” egyébként a Ballantine Books-féle amerikai kiadás volt, amelynek így olyan egyedi hibáit is megörökölhettük, mint Frodó quenya nyelvű köszöntésében az „omentiemo” az első angol kiadásban szereplő „omentiemo” vagy a Tolkien által javított „omientielvo” helyett.) Avarosy Éva ajánlotta a kötet kiadását a Gondolat Kiadónak, a fordítást pedig Réz Ádám kezdte meg, mégpedig a végén: a terminológia megalapozásához elengedhetetlen Függelékkel.

Az első magyar Tolkien-könyv mégis *A babó* lett 1975-ben, majd arról is hírt kaptak a magyar olvasók, hogy a „tündérekéről, törpékről, erdei szellemekről stb.” szóló *The Silmarillion* 1977-es megjelenése évében a New York Times bestseller-listájának élére került a „fiction” kategóriában. (Magyarország, 1978.06.11.) De a szerző főműveként emlegetett „történelem előtti sci-fi regény” magyar megjelenése még mindig váratott magára. Pedig a Népszava már 1977-ben beszámolt róla, hogy milyen érdekes kötet magyar kiadása van készülöben: „A híradások szerint Tolkien kitalált magának egy sajátos »nyelvet«, egy »magánjelrendszert«, s ezzel egy furcsa, egyéni mitológiát írt: kultúrtörténeti érdekességű, szépirodalmi jellegű, terjedelmes műalkotást. Ez A gyűrű ura. Nehéz egy szóval megnevezni, meghatározni, mi ez az írásmű. Inkább csak körülírni lehet. Talán felnőtteknek szóló, fantasztikus tündérmesének nevezhetnénk, amelyben az író egészen új, izgalmas, színes, képzeletbeli világot teremtett.” Réz Ádám azonban 1978. szeptember 13-án elhunyt, és *A Gyűrűk Ura* fordításával csak a 11. fejezet végéig jutott: „Frodó kezéből kihullott a kard, ereje maradékával még lehúzta ujjáról a Gyűrűt, s görcsösen jobb markába zárta.”

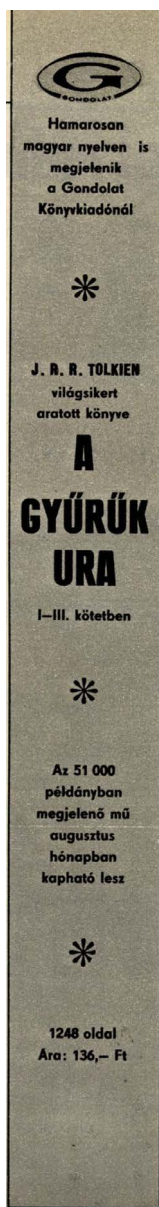
A kardot és a munkát ezután évekig senki nem vette fel, hiába emlegették itt-ott, hogy hamarosan megjelenik magyarul „a háromkötetes nagy mű”, valójában senki nem dolgozott rajta. „Mikor Frodó magához tért, még mindig a Gyűrűt szorongatta, kétségbeesetten.”

Mire Göncz Árpád megkapta a feladatot, három és fél hónapja maradt a befejezésére, és hálásan gondolt elődjére, aki „élete talán legnehezebbnek tűnő fordítói feladata alól” mentette fel a terminológia megalapozásával. Az első tizenegy fejezetben a verseket is Réz Ádám fordította, ezek hátralévő része Tandori Dezsőre maradt. És végül sokévi várakozás után a Gondolat Kiadó valóban megjelentette magyarul „az angol nyelvtudós, J. R. R. Tolkien *A Gyűrűk Ura* című nagy ívű, a közelmúlt történelmét is idéző meszeszerű regényét” (Népszabadság, 1981.08.08.), ezt a „hamisított tündéregényt” (Esti Hírlap, 1981.09.14.), 51 000 példányban, kemény kötésben – a papír védőborítók képeit és a zöld kötésbe nyomott címereket Vida Győző készítette.

Kiadók és kiadások követték egymást az azóta eltelt negyven évben, de még a 2008-as nagy felülvizsgálat során is csak annyit változott a szöveg, amennyire ez a tartalmi és terminológiai javítások miatt szükséges volt: máig az eredeti három fordító szavaival olvashatjuk magyarul *A Gyűrűk Urát*. Az évforduló alkalmából rájuk emlékezünk.

Források:

- Amerikai könyvkiállítás. *Magyarország* 15. évf. 24.(750.) sz. (1978.06.11.)
- E. G. M.: A fantázia új útjai. *Magyar Ifjúság* 17. évf. 28. sz. (1973.07.13.)
- Erdei Grünwald Mihály: *Karnyújtásnyira a történelemtől – Töredékek egy készülő memoárból* (III-IV. és X. rész) Elérés: http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=132909. Letöltve: 2021.06.17.
- Fauskanger, Helge K.: *Tolkien's Not-So-Secret Vice*. Elérés: <https://folk.uib.no/hnohf/vice.htm>. Letöltve: 2021.07.21.
- Göncz Árpád: Réz Ádámra emlékezve. *Nagyvilág* 31. évf. 5. sz. (1986. május)
- Mátyás István: Babits beszélgetőfüzeteitől a Vizsolyi Bibliáig: *A gyűrű ura*. *Népszava* 105. évf. 301. sz. (1977.12.23.)
- Tolkien. *Interpress Magazin* 5. évf. 2. sz. (1979. február)
- Tótság András: *Gyűrűk Ura: Törpök, tündék, hobbitok*. *Esti Hírlap* 26. évf. 215. sz. (1981.09.14.)
- Új Gondolat-könyvek. *Népszabadság* 39. évf. 185. sz. (1981.08.08.)
- Vekerdy Tamás: *Versek, mesék – gyerekeknek*. *Az Élet és Tudomány Kalendárium* (1979)

Ország-Világ 25. évf. 25. sz. (1981.06.24.) 29. o. [<https://adt.arcanum.com/hu/collection/OrszagVilag1957/>]

RÉZ ÁDÁM (1926–1978)

Írta: Csermely Szilárd

„Indul a küszöbről az Út:
ha nem vigyázok, elszelel;
felkötöm én is a sarút,
gyerünk utána, menni kell”

Réz Ádám Kupfer Ádám néven született Aradon, 1926. június 4-én. Iskolai tanulmányait szülővárosában kezdte, majd édesapjával való összekülönbözése után Nagyváradon folytatta; francia–angol tanári diplomát 1951-ben, a Budapesti Egyetemen szerzett. Néhány évig a Magyar Távirati Iroda, majd a Kulturális Kapcsolatok Intézetének munkatársa volt, s több könyvkiadónál töltött be lektori állást. Harminc esztendei műfordítói munkássága során több mint száz kötetet, regényt, színművet, esszét ültetett át magyarra: életének utolsó szakaszát kizárólag a műfordításnak szentelte. Francia, angol, cseh, román, német és japán nyelvről fordított, de latin szövegeket is eredetiben olvasott: Göncz Árpád szerint „Réz Ádám nem nyelveket tudott, hanem nyelvül tudott”, mélységében ismerte meg az emberi nyelv titkát. A *Gyűrűk Ura* terminológiáján, első 11 fejezetén és függelékein kívül az ő tolmácsolásában ismerhettük meg magyarul Balzac realizmusát, Mérimée romantikáját, Malamud és Updike amerikai nagyvárosiasságát, és például Jane Austen *A mansfieldi kastély* című regényét is.

Megemlékezésekben személyiségét „elegánsnak” (Göncz Árpád), „angol alkatnak” (Hubay Miklós), „gentleman-alkatúnak” (f. f.) írják le. A személyére jellemző ösztönösen biztos önkifejezés kellő játékossággal párosult: a cseh nyelvet egy munkaverseny-felajánlás ösztönzésére tanulta meg; a japántanuláshoz Japánból hozott ecseteket, rizspapírt, és élvezte a japán kalligráfiában és írásjegyekben jelen lévő érzéki szépet és a választékos írásképet. Rövid ideig a Kicsoda-micsoda televíziós vetélkedő műsorvezetőjeként is dolgozott.

Merész kezdeményezéseivel, izgalmas és szokatlan megoldásaival új hagyományokat teremtett a magyar műfordításban: sikere nyelvi és irodalmári sokoldalúságának, műveltségének, rendkívüli érzékenységének volt köszönhető, amely nagyfokú tudatossággal és alázatossággal párosult, valamint azzal a céllal, hogy a világirodalom legkülönbözőbb egyéniségei termékenyítő hatással legyenek a magyar irodalomra. „Nem csak a szöveget, de az író, meg a mögötte levő életet is bele kell dolgoznunk-gyúrunk a fordításba” – nyilatkozta egyszer. Ünnepeelt Hašekfordításának sikerét is részben a személyiségéből fakadó ösztönös könnyedségének köszönheti: a derék katona, Švejk mondatai kiválóan átadják a cseh kocsmák sörillatát és hangulatát; illetve a nyelvi leleményességének köszönhetően megtalálta a népies és a városias nyelv sajátos

ötvetét, amelyben a vaskos népi bölcsesség, naivitás és életöröm egyaránt felismerhető.

Göncz Árpád így emlékezik meg a tőle örökölt fordítói munkáról: „Az elkészült anyag, amit átvettem, ékes-szólón bizonyította Réz Ádám halálos komoly játékosságát: mielőtt a történet fordításához hozzáfogott volna, megoldotta a szintén játékos kedvű zseniális nyelvész Tolkien legnehezebbik fordítói feladványát. Tolkien ugyanis, könyve függelékében tudományos alapossággal ismerteti a műben megálmodott sosemvolt nyelvek hangtanát, szerkezetét, nyelvtanát, írásmódját – s ez volt az, amit Réz Ádám, a nyelvész, először alkotott újjá, Tolkien nyomán, magyarul. [...] Igaz, ezután talán betegsége hatására, vagy mert végső soron természetlen feladatra, nem létező nyelv megalkotására pazarolta az erejét – már elment a kedve a műtől, fordításába épp csak hogy belekezdett. Lényegét kimazsolázta, világát megismerte – a többi már csak szöveg.”

Kép: FORTEPAN / Hunyady József adományozó
[<https://fortepan.hu/hu/photos/?id=106449>]

Hosszú betegség után hunyt el Budapesten, 1978. szeptember 13-án, életének ötvenharmadik évében, nyughelye a Farkasréti temetőben található.

Források:

- b. a.: Meghalt Réz Ádám műfordító. *Magyar Nemzet* 34. évf. 218. sz. (1978.09.15.)
- Elhunyt Réz Ádám. *Népszabadság* 36. évf. 218. sz. (1987.09.15.)
- (f. f.): Búcsú Réz Ádámtól. *Esti Hírlap* 23. évf. 227. sz. (1978.09.26.)
- Göncz Árpád: Réz Ádámra emlékezve. *Nagyvilág* 31. évf. 5. sz. (1986. május)
- Hubay Miklós: Réz Ádám emlékezete. *Nagyvilág* 24. évf. 8. sz. (1979. augusztus)
- R. S.: Réz Ádám (1926–1978). *Kritika* (1978. október)

GÖNCZ ÁRPÁD (1922–2015)

Írta: Karakas Dániel

„És Samu látta, hogy egy hegyes sziklacsúcs fölött, magasan fenn, a felhőrongyok közül fehér csillag kandikál ki egy pillanatra. Szépsége szívenütötte, ahogy a meggyalázott földről föltekintett; visszatért belé a remény. Mert mint tiszta és hideg fénysugár dőfött belé a gondolat, hogy a Homály végső soron csak múló kicsiség: a fény és a szépség túl van azon, hogy elérhetné.”

Kép: Szilágyi Lenke [Wikimedia Commons]

Göncz Árpád, a Harmadik Magyar Köztársaság elnöke polgári családban született Budapesten. Felsőbb tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem (a mai ELTE) jogi karán végezte. Egyetemi éveit követően, 1945-ben belépett a Független Kisgazdapártba, ekkor vette kezdetét politikai karrierje.

Az 1956-os forradalmat követően több társával együtt külföldi beavatkozást kért a szovjet megszállók ellen, amiért 1958-ban életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. Az általános amnesztiával szabadult 1963-ban, ám a börtönévek meghatározták egész életét, és megalapozták későbbi irodalmi pályafutását is.

Göncz Árpád egy 2010-es interjúban így nyilatkozott: „Fordító a börtönben lettem. Azt állítottam, hogy tudok angolul, amit nagyon jól tettem, mert meg is tanultam bent. És megtanultam egy szakmát, amiből aztán éltem. Mert én a fordításból indultam el az irodalom felé.” A börtönből való szabadulását követően meg is maradt ezen a pályán, előbb szakfordítással foglalkozott, később ismerkedett meg közelebről a műfordítással. Kényszerből kitanult szakmáját nagy gondossággal végezte, fontos volt számára, hogy olyan munkát adjon ki kezei közül, mellyel maga is elégedett, és amely a fordítás révén képes valami újat adni a magyar nyelvnek és kultúrának. Mindig törekedett arra, hogy fordításaiban ne csupán az eredeti mű „magyarozatát” nyújtsa olvasóinak, hanem annak teljes értékű hasonmását.

A rendszerváltást követően, 1990. augusztus 3-án választották meg a Magyar Köztársaság elnökének, mely tisztséget hosszú éveken keresztül, 2000-ig töltötte be. Nagy megbecsülésnek és népszerűségnek örvendett, a magyar politikán és közéleten túl pedig az irodalom is sokat köszönhet neki.

A *Gyűrűk Ura* talán egyik legismertebb fordítása. A munkát Réz Ádámtól örökölte, és igencsak hatékonynak

kellett lennie, hogy időben befejezze: saját elmondása szerint napi huszonöt oldalt kellett fordítania. Ilyen rohamos tempóban is sikerült azonban elmélyednie a regényben, és bár a munka végeztével meglehetősen kritikusan nyilatkozott róla – a „világirodalom legnagyobb kerti törpéjének” nevezte – később azonban megbékélt vele, sőt, megszerette. Az elsők között látta a *A Gyűrűk Szövetsége* filmet, és elmondása szerint valahányszor beteg volt, ezt a regényt olvasta. Göncz Árpád 2002-től a Magyar Tolkien Társaság tiszteletbeli elnöke, részt vett 2003-ban az első Egy Rég Várt Ünnepeleyn, 2004-ben pedig megkapta a Társaság legnagyobb kitüntetését, a Tolkien-díjat is.

A *Gyűrűk Urán* kívül *A sonkádi Egyed gazda* első magyar fordítását is Göncz Árpádnak köszönhetjük. Ezeken túl is számos irodalmi klasszikust fordított, mint például Arthur C. Clarke *2001. Űrodisszeiáját* vagy Mary Shelley *Frankensteinjét*. Elismert volt hazai és nemzetközi körökben egyaránt, és alkotói tevékenységét köztársasági elnöki munkássága alatt sem függesztette fel teljesen. Fordításain túl több eredeti művet is írt. A *Sarusok* című történelmi ihletésű kisregénye – mely 1974-ben jelent meg – a valdens eretnekek és a katolikus egyház konfliktusát mutatja be a 14. századi Magyarországon, *Magyar Médeia* című monodrámájában pedig a szerelméért mindent feláldozni kész, a legszörnyűbb bűnököt is magára vállaló nő alakját jeleníti meg.

Göncz Árpád 2015. október 6-án, életének 94. évében hunyt el. A Magyar Tolkien Társaság megemlékezésében kiemelte, hogy halálával nem csak egy nagyszerű irodalmár és köztisztviselőnek örvendő politikus távozott közülünk, hanem egy szellemi vezető, aki sokat tett azért, hogy Tolkien és az ő művét megismertesse a hazai olvasókkal.

Források:

Exkluzív interjú Göncz Árpáddal. Elérés: <https://webzone.ee/aurin/szakirodalom/exkluzivinterjugonczarpaddal.html>. Letöltve: 2021.05.19.

Galamb Zoltán: *Interjú: Göncz Árpád, a műfordító.* Elérés: https://gonczarpad.hu/interju_goncz_arpad_a_mufordito. Letöltve: 2021.05.05.

Göncz Árpád. Wikipédia. Elérés: https://hu.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6ncz_%C3%81rp%C3%A1d. Letöltve: 2021.05.19.

Selmeczi Szonja: *Göncz Árpád, a Magyar Tolkien Társaság tiszteletbeli elnöke.* Elérés: <https://www.tolkien.hu/index.php/mtt/item/3066-goncz-arpad-cikk>. Letöltve: 2021.07.20.

TANDORI DEZSŐ (1938–2019)

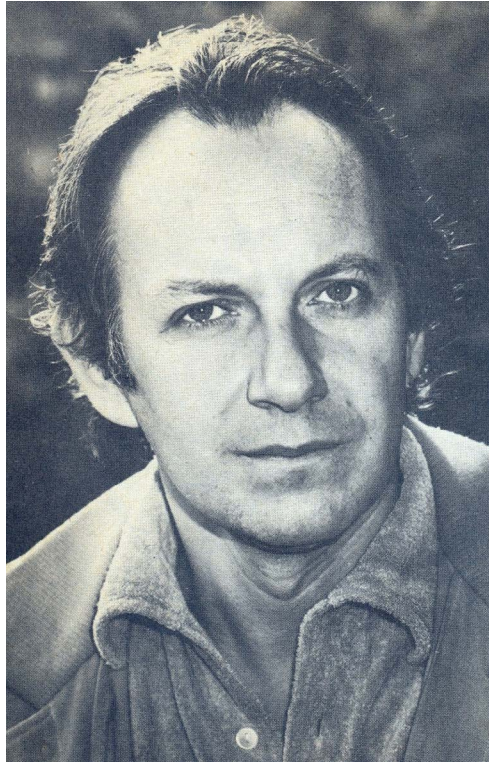
Írta: Bartók Nagy Tamás (Toma)

„Tüznél ülök, s elgondolom,
hajdankorok embereit,
s hogy jönnek Majdanok, miket
már mások látnak itt.”

Tandori Dezső gyermekkorától kezdve, később feleségével, Tandori Ágnessel együtt is ugyanabban a Lánchíd-közelében lakott Budapesten. Magyar–német szakos tanári végzettségét az ELTE-n szerezte. Már fiatalon bekerült irodalomtanára, Nemes Nagy Ágnes írói és baráti körébe, s e társaság művészeti és morális orientációja nagy hatással volt kezdeti éveire. Ahogy Kántor Zsolt fogalmazott: „A kicsi stressz-szek, a lényegtelen aggodások megéneklője lett, amelyek oly sokszor nőnek a nagyobbak tűnő ügyek fölé. Ugyanakkor az emberi lélek, a szív nagy ambivalenciái is ott rejlenek sorai között.” Folytonosan megújuló költészetének – Margócsy István irodalomtörténész szavaival élve – „mind metafizikai mélysége, mind filozofikus játékossága újszerűen és felszabadítóan hatott”. Az 1973-as *Egy talált tárgy megtisztítását* a magyarországi posztmodern első verseskötetként tartják számon.

Weöreshöz és Ottlikhoz hasonlóan a Kádár-rendszer túrt írói közé tartozott, de láthatólag nem is vágyott közéleti szereplésre: a hetvenes évek közepétől elvonultan élt Szpéró nevű, műveiben is megjelenő verebével, és ebből az időszakból származik feleségével közös kötetük, a *Madárnak születni kell...!* A rendszerváltás után sokat utazott és járt irodalmi fellépésekre, majd a kétezres évektől ismét bezárkózott – nemcsak a művészeti és politikai életben nem vett részt, de barátaival és kollégáival is csak postai levélben és telefonon tartotta a kapcsolatot.

2019-ben bekövetkezett haláláig 36 verseskötetet és több mint 45 regényt írt, köztük krimi és sci-fi is Nat Roid és Hc. G. S. Solenard álneveken. Poe, Kafka és Woolf művei mellett a *Verses Eddát* is ismerhetjük az ő tolmácsolásában. A hetvenes évektől képzőművészeti tevékenységet is folytatott, szépirodalmi kötetei gyakran az általa készített illusztrációkkal és borítóval jelentek meg. Ahogy változatos életművéről Urfi Péter írja, „az egyszeri, egyszerű olvasó csak nyerhet vele, hogy az egyetemes magyar művészet egyik legeredetibb elméjétől olvashat verset, gyerekverset, regényt, krimi, drámát, tanulmányt és külön is

Kép: Csígyó László [Szép versek 1982 (1983) 70. kép]

felbecsülhetetlen mennyiségű fordítást, aminek egy része bőven tekinthető saját műnek, annyira tandorisította őket”. Mindazonáltal, pont a fentiek miatt, műfordításai máig elég megosztóak. Ez a tolkieni szövegek közül nem is annyira *A Gyűrűk Ura* verseit illetően szokott előtérbe kerülni, hanem egy sokkal jelentősebb munkája, az *Elvesztett mesék* könyve fordítása kapcsán.

Kísérletező, nyelvi leleményekre szívesen építő saját műveit viszont elismeréssel emlegetik a szakmabeliek, és szeretettel idézik fel (akár a Kaláka dallamaival együtt) a műkedvelők.

Kissé külön személyiségéről Kántor Zsolt így emlékezik meg: „A kortárs irodalom unikális gyöngyszeme. A verebek, a lóverseny, a plüssmacik és a gombfoci megszállottja. Jó értelemben, mániákusan a kis dolgok költője, a játék és a hétköznapi zseniális krónikása.”

Források:

80 éves a verebek, a lóverseny, a plüssmacik és a gombfoci megszállottja. Elérés: <https://fidelio.hu/konyv/80-eves-a-verebek-a-loverseny-a-plussmacik-es-a-gombfoci-megszallottja-141373.html>. Letöltve: 2021.07.20.

Elhunyt Tandori Ágnes, Tandori Dezső alkotótársa. Elérés: <https://www.vajma.info/cikk/kultura/13791/Elhunyt-Tandori-Agnes-Tandori-Dezso-alkototarsa.html>. Letöltve: 2021.07.20.

Tandori Dezső. Életrajz. PIM. Elérés: <https://pim.hu/hu/dia/dia-tagjai/tandori-dezso#eletrajz>. Letöltve: 2021.07.20.

Urfi Péter: *A világirodalomban sem nagyon találunk még egy olyan univerzális zsenit, mint amilyen Tandori Dezső volt.* Elérés: <https://444.hu/2019/02/13/a-vilagirodalomban-sem-nagyon-talalunk-meg-egy-olyan-univerzalis-zsenit-mint-amilyen-tandori-dezso-volt>. Letöltve: 2021.07.20.

A rovatban *A Gyűrűk Urából* vett idézeteket az első magyar kiadás alapján közöltük:

Tolkien, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura*. Gondolat, Budapest, 1981.

Mindhárom portré CC BY-SA 3.0 licenc alatt áll.